

הרב ישראל דנדרוביץ

מגיד שיעור תלמוד הירושלמי בקול הדף, מכון דרכי שמחה, ערד

דברי תורה

מפקד בני ישראל 'במספר שמות'

א. שלושה מפקדים עיקריים מוצאים אנו בפרשת במדבר. הראשון שבהם הוא מנינם של כל ישראל מלבד שבט לוי, וכדכתיב (במדבר א' ב') שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם במספר שמות כל זכר לגלגלתם, והדר כתיב (שם מ"ט) אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל; המנין השני הוא מנין שבט הלויים לבדם וכדכתיב (שם ג' ט"ו) פקוד את בני לוי לבית אבותם למשפחותם כל זכר מבן חודש ומעלה תפקדם; והמנין השלישי הוא של הבכורים כדכתיב (שם מ') פקוד כל בכור זכר לבני ישראל מבן חודש ומעלה ושא את מספר שמותם.

מהו אותו 'מספר שמות' שאנו רואים שבאמצעותו נמנו כלל ישראל במפקדים השונים. במדרש לקח טוב מכואר הדבר כפשוטו: "שהיו קוראין להם בשמותם", וכעין זה כתב המלבי"ם בהתורה והמצוה: "שכל אחד הגיד את שמו וכתבו על ספר ואח"כ מנו את השמות וידעו כמה אנשים יש" (ויעויין עוד בענין זה בתפארת יהונתן).

איברא אם נתבונן ונדייק בלישנא דקרא נגלה שהספירה ע"י 'במספר שמות' לא היתה בכל המפקדים. המפקד הראשון אכן היה 'במספר שמות' וכלשון הפסוק שהובא לעיל "שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' במספר שמות", ואכן במהלך כל אותו מפקד מזכירה התורה כמה וכמה פעמים שהמנין היה במספר שמות, כך גם במפקד השלישי שבו מנו את הבכורים אף ^{הוא} הוא נעשה 'במספר שמות' וככתוב "ושא את מספר שמותם", וכן שם "ויהי כל בכור זכר במספר שמות". והיוצא מן הכלל הוא מנין הלויים שבו לא מזכירה התורה ולו פעם אחת שהמנין היה 'במספר שמות', והרי זה אומר דרשני, מה נשתנה מנין הלויים משאר המנינים שרק הוא לא נעשה על ידי 'מספר שמות'.

ב. על מדוכה זו ישב רבינו המהרי"ל דיסקין זצ"ל, וכפי שהביאו מלקטי דברי תורתו בספרו על התורה וז"ל במספר שמות, צריך להבין מדוע כאן כתיב שיפקדם בשמות, ואצל הלויים לקמן לא כתיב כן, רק אחר כך גבי הבכורים כתוב גם כן במספר שמות. ומטו לה התם משמיה לתרץ וז"ל ואמר על פי פשוט דכאן כיון שהוא ענין צבא למלחמה כמ"ש בפרשה, צריכין לידע את שמו. ולהלן אצל הלויים דנמנו מבן חודש לא צריך לידע כיצד שמן דמאי נפקא מינה. אבל להלן גבי בכורים דהיו צריכין ליתן חמשת שקלים כל הבכורים העודפין על פדויי הלויים ע"פ הגורל כמבואר להלן, ע"כ יוכל להיות דאיזה בכורים לא יבואו כלל, אבל כיון

שנדע שמותם אין נפק"מ אם יבואו אם לאו, כיון שיניחו אותן בגורל, וכמבואר ברש"י שם בללן ונתנן בקלפי ואמר להם בואו וטלו פתקיכם.

וראה זה חדש אשר מצאתי להגה"ק האבני נזר מסוכטשוב זצ"ל שאף הוא נתחבט בזה. בספר הזכרון וזכרון שלמה לזכרו של הרה"ג ר' שלמה קאליש זצ"ל חתן הגאון בעל החלקת יואב זצ"ל (ירושלים תשנ"ד) הובאו דברי תורה ששמע הגר"ש קאליש מהאבני נזר ושעדיין לא נדפסו. ושם (עמוד ל"ד אות ג') מובא כדלהלן: להבין אמאי לא כתיב גבי לויים במספר שמות כמו גבי ישראל, יש לומר על פי מה שכתב בתשובות הרשב"א ז"ל דשם הוא מהות הדבר, על כן גבי ישראל שנשתנה מהותם מחמת חטא העגל, על כן כתיב אצלם 'במספר שמות' כי עכשיו היה להם מהות אחרת. ואצל הלויים שלא טעו בעגל ועמדו במהותם הראשונה, על כן לא כתיב אצלם 'במספר שמות'.

ג. **ואשר** יראה לענ"ד עוד בתירוץ הקושיא יבואר בהקדם הא דכתיב (שמואל א' א' כ"ז-ל') ויהי ממחרת החודש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם, ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם וגו', ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלוא ידעתי כי בוחר אתה לבן ישי לבושתך וגו'.

וניתן להבחין בחילוק מעניין בין שאול ליהונתן בהתייחסותם כלפי דוד בן ישי. שאול לא השתמש בשמו הפרטי של דוד והעדיף לתפוס בידו כינויים כמו 'בן ישי' כדי להצביע על זהותו של המדובר. לאירך גיסא, יהונתן אמר במפורש את שמו של דוד בלי כנויים ורמזים. גם צריך ביאור מה הביא את חרון אפו של שאול ביהונתן בנו, עד שקבע כי יהונתן בוחר בבן ישי, הלא יהונתן בתשובתו לא גילה כלום על טיב קשריו ויחסיו עם דוד.

רבותינו המפרשים (ובקיצור דברים ראה רד"ק כ"ב ח' ובאברבנאל כאן) גילו לנו בזה רז גדול בתורת הנפש, והוא שהשונא את חבירו אינו יכול להזכיר את שמו המפורש, ולכן הוא מכנהו בשם אביו או בכל כינוי אחר ושום וחניכה דאית ליה. ואילו האוהב לחבירו אדרבה קוראו דווקא בשמו להראות את ידידותו ואהבתו אליו. ולכן היה שאול מכנה את דוד בשם 'בן ישי' ואילו יהונתן באהבתו קראו בשמו 'דוד'. ומזה שפט שאול כשחרה אפו ביהונתן באומרו 'הלא ידעתי כי בוחר אתה בבן ישי', שממה שדייק יהונתן בלשונו לומר 'דוד' ולא 'בן ישי' הרי יש סימנים דאורייתא על אהבתו לדוד.

[אגב, מקום יש לעיין בכלל זה ממה שאמר הקב"ה לירבעם "חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן", הרי שאף הקב"ה כנהו בשם 'בן ישי', ויש לפרשו על דרך הדרוש, ואכ"מ. שוב ראיתי בס' מרגליות הים (שם, אות י"ט) שמיישב הדברים. וראה לרבי צדוק הכהן מלובלין בקונטרס

'דברי חלומות' אות י"ח שהביא טעם אחר במה ששאל כינה לדוד בשם 'בן ישי'.

וראה להגאון רבי ראובן מרגליות בספרו 'לחקר שמות וכנויים בתלמוד' (במחקר על "פסידונים" בתלמוד, הערה י"ד) שליקט בענין זה בטוב טעם וז"ל ידענו כי אך את הבלתי חביב קוראים רק בשם אביו, ראה במדבר רבה (פי"ח י"ז) ושוחר טוב (פ"ד ח') 'עד מה כבודי לכלימה, קורין אותי "בן ישי" ולית לי שם', וכן נקטו בסנהדרין פא. 'תפס זמרי את כזבי בכלוריתה והביאה אצל משה אמר לו בן עמרם זו אסורה או מותרת', ובסוטה לה. 'ויהס כלב, אמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם סברי בגנותיה משתעי אישתקו', ויוסברו לנו הכתבים בשמואל ... ויעויין בתענית כ: 'ולא קראתי לחבירו בהכינתו ואמרי לה בחניכתו, ותוס' שם 'בהכינתו בכינוי לגנאי, בחניכתו כינוי שם משפחתו שם לווי כמו שם חניכת אבות בגיטין כגון ר' אברהם אבן עזרא שכל בני משפחתו היו נקראים כך ודוקא לגנאי אבל לשבח מותר', ולכאן דברי התוס' אינם מובנים וכי איזה גנאי יש בדבר כשקוראים לאדם ע"ש משפחתו אבן עזרא וכדו', ולהאמור נראה שאם מתכוון שלא לקרותו בשמו הפרטי רק על שם המשפחה נחשב כזלזול, יעו"ש עוד.

ואף שהגר"ר מרגליות כתב לבאר הפסוקים בשמואל בשם עצמו, כבר הערנו שהדברים מופיעים בקיצור ברד"ק ובאברבנאל, ואילו ביתר הרחבה כבר כתב כן הרב חיד"א בספרו פני דוד (בפרשתן אות ג') ובספרו כסא דוד (דרוש ח' לשבת כלה פרשת במדבר) הביא זאת משמו של 'מורינו הרב מהר"א יצחקי ז"ל'.

ובהני תרי דוכתי המשיך החיד"א לבאר ע"פ זה כמין חומר הא דצוה הקב"ה למנות את כלל ישראל 'במספר שמות' שמכיון שחביבין ישראל עליו רצה הקב"ה שיזכירו את שמותם שכן יש לו נחת רוח בזכירת שמם ואות היא כי גדלה אהבתם לפניו, (וראה גם את עיקר הדברים בספרו צוארי שלל, הפטרת מחר חודש, אות ב') יעו"ש ושפתים ישק. ויתכן דזהו עומק כוונת רבינו עובדיה ספורנו שכתב כאן "במספר שמות, כי היה אז כל אחד מאותו הדור נחשב בשמו המורה על צורתו האשית, למעלתם, על דרך 'ואדעך בשם' (שמות ל"ג י"ז)".

ויש לבאר הטעם שהוצרך הקב"ה כאן להראות את חיבתן של ישראל לפניו, שהוא כפי דאיתא במדרש (הגדול, הובאו הדברים בתורה שלימה אות ל"ד) "שאו את ראש כל עדת בני ישראל. אמר הקב"ה למשה, משה עשה להן תלוי ראש (זקיפת ראש) נגד כל האומות, על ידי שהן מרננין אחריהן במעשה העגל ואומרינן שאין להם מחילה לעולם לכך עשה להם תלוי ראש כדי שידעו כל האומות שמחלתי להם", ומהאי טעמא נמי צוה הקב"ה למנות את ישראל 'במספר שמות' להראות את חיבת ישראל ובכך ידעו כל אומות העולם שמחל הקב"ה לישראל.

בזה יתכן לומר שהענין הנזכר להראות חיבתן 'במספר שמות' הוא דווקא באותם מכלל ישראל שחטאו בחטא העגל, וכיותר בבכורים שעד עתה היתה העבודה בידם, ועכשיו שניטלה מהם וניתנה ללויים הוה אמינא כרינון האומות שאין להם מחילה לעולם ושאין הם חביבין לפני הקב"ה, ושפיר אמרה תורה שישאו את ראשם 'במספר שמות' כדי להראות חיבתן. משא"כ גבי הלויים לא היה כל הוה אמינא שאינם חביבין לפני הקב"ה, שהרי המה לא חטאו בעגל, ואדרבה הם קבלו העבודה תחת הבכורים, והיינו טעמא שלא היה כל צורך למנותם 'במספר שמות'.

ד. או יאמר בענין אחר בהקדם מה שביאר האלשיך הקדוש בספרו תורת משה בטעם המנין 'במספר שמות', והוא ע"פ המבואר במסכת חולין יא: בהא דקאמר רחמנא ליקטול מכה אביו ואמו, ולא חיישינן דילמא לאו אביו הוא כיון דאזלינן בתר רוב ורוב בעילות הן אחר הבעל, ונמצא שכשרותו של אדם בכך שאנו תולים שהוא בנו של פלוני הוא מכח רוב. ורצה הקב"ה לזכות את ישראל ולגלות שאין כל פסול בשבטי ישראל וכולם המה לבית אבותם, ולכן ציוה שמנינם של בני ישראל לא יעשה באופן כללי שאז היינו יכולים לומר שכשרות הכלל הוא מכח הרוב, אלא "כל איש ואיש מיוחס אחר אביו, כי לא היה בו פסול, כי אחת היתה ופרסמה הכתוב, וזהו 'במספר שמות כל זכר' לומר כי אין הענין שהולך אחר הרוב כי לא זנתה אמם, כי אם כל גולגולת מהם בפרטות אין בה פסול כלל כי אם יתייחסו אחר בית אבותם", עכ"ד ומשיב דברים נכוחים.

והנה הטעם שהיו צריכים להשמיע זאת, כבר אמרו חז"ל (מדרש שה"ש ד' י"ב) ^{ואור החנוכה} והובאו הדברים ברש"י (במדבר כ"ו ה') משפחת החנוכי. שהיו האומות מבזין אותם, מה אלו מתייחסים על שבטיהם, סבורין הם שלא שלטו המצרים באמותיהם, אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם, לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם, ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה, לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם, וזה הוא שמפורש ע"י דוד (תהלים קכ"ב) שבטי יה עדות לישראל, השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם. אלא שמבואר במדרש (שמו"ר פ"ה ט"ז) ששבט לוי לא היו בכלל מלאכת שעבוד מצרים והיו פטורים מעבודת הפרך, ולפי זה גבי לוי ליתא להאי קל וחומר שנשאו האומות 'אם בגופם היו מושלים ק"ו בנשותיהם' שכן המצרים לא היו שולטים בשבט לוי לא בהם ולא בנשותיהם.

ובזה מתורץ היטב החילוק לענין 'מספר שמות', שכן דווקא במנינם של כלל ישראל היה צריך להיות באופן של 'במספר שמות' כדי להזים את טענת האומות ששלטו המצרים באמותיהם, אבל גבי שבט לוי שלא היה לאומות לטעון את הק"ו, ולכן אין צורך שהמנין יהא 'במספר שמות'.

ה. ומחזורתא ליישב הקושיא באופן פשוט יותר, והוא בהקדם מה שיש לידע שחלוק היה הדרך שבה נמנו הלויים מכל שאר המנינים, והוא כמבואר במדרש רבה (פ"ג ט' והו"ד ברש"י ג' ט"ז) אמר משה לפני הקב"ה, אתה אומר לי שאמנה אותן מבין חודש, יכול אני להיות מחזור ומסבב בחצרותיהם ובתוך בתיים ולספור כל אחד ואחד, שאת אומר לי כל זכר מבין חודש ומעלה תפקדם. אמר לו הקב"ה את עושה שלך ואני עושה שלי, א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום, היה משה הולך ועומד לו על פתח אהליהם והשכינה מקרבת ואומר לו, ה' תינוקים יש בבית הזה, ה' תינוקים יש באהל הזה, י' תינוקים יש באוהל הזה. הה"ד ויפקד אותם משה ע"פ ה' וגו' כשם שהשכינה אומרת לו, עכ"ל. ונמצינו למדים שבשאר המנינים היה משה סופר כל אחד ואחד, ואילו במנין הלויים הקב"ה היה מגיד לו את מנין הנמצאים בכל אהל.

וראה בשו"ת בנין שלמה (הכהן, בחידושים עה"ת לפרשתן) שביסוד זה תירץ הקושיא הידועה המובאת בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רצ"ד, וכדבריו כתב גם בתפארת יהונתן) על כך שבמנין הלויים לא כתיב שהמנין היה לגולגלתם, ותירץ דהלויים שאני כיון שלא יכלו למנות כל אחד בפני עצמו.

מעתה אתי שפיר הקושיא דאירינן בה, שכן דווקא במנין כלל ישראל או במנין הבכורים היה יכול להיות המנין באופן של 'במספר שמות' שהרי מנו כל אחד ואחד בפני עצמו, אולם בלויים שהקב"ה היה מגיד סך הנמצאים בכל בית ואוהל ואילו משה לא הוה ידע כלל מי הם הנמנים, בודאי שלא היה המנין 'במספר שמות'.

הברכות לפני האכילה ואחריה

"ענין הברכות שתיקנו לפני האכילה ולאחר האכילה. לפני האכילה לפי שמודה בחידוש העולם ובבורא שחידשו כרצונו, ואחר האכילה לפי שברא הכל לעבודתו ולתועלתו של אדם."

(הרי"ט קפנטון תלמיד הרי"ט א"צ נ"ס ארצות קנייז עמ' פ"ו)

לכבוד שבת אין אומרים שונא מתנות יחיה

"אולי לכבוד שבת קודש לא שייך בחינת שונא מתנות יחיה ויכול לאהוב מתנות כדי שירבה עונג וכבוד שבת ק'."

(אשל אברהם תמינא להגאון מצוטטשטש ריש הל' שבת)

* אולם כמובן אין הפירוש הפשוט הזה (בהא דלא כתיב בשבת לוי "צמספר שמות") פוסל כלל את הפירושים האחרים הנ"ל, דיתכן דמה שלא היה מן האורך שהשי"ת יראה לו למשה כל אחד מהילדים שיספרם צמספר שמותם כמנין שאר כל השבטים, הוה מהקך טעמים גופא. (המערכת)